

PŘEDMLUVA

(z tištěné formy PD)

Předkládáme zpracování výsledků statistiky pohybu obyvatelstva v republice Československé v roce 1953. Tento svazek vychází v obnovené statistické řadě pramenných děl „Československá statistika“, řada A. Data za rok 1949, 1950, 1951 a 1952 vyšla ve statistické řadě „Zprávy a rozbor“ státního úřadu statistického.

S hlediska metodického je třeba se zmínit o některých změnách proti dřívějším letům a to jak po stránce formální, tak obsahové.

Statistické zjišťování přirozeného pohybu obyvatelstva (pokud jde o sňatky, narození a úmrtí) se počínajíc rokem 1953 dalo na sčítacích lístcích nazývaných „výkazy“, i když po stránce obsahové zůstaly totožné s dřívějšími sčítacími lístky (kromě u narozených). I nadále se za každý případ uzavření manželství, narození dítěte nebo úmrtí osoby vyplňuje samostatné hlášení. U sňatků byl výkaz označen zkratkami Obyv V 1-12, u narozených Obyv V 2-12, u zemřelých Obyv V 3-12. Toto přejmenování se stalo proto, aby byl zachován jednotný výkaznický systém zavedený v důsledku zákona č. 108/1951 Sb., o organizaci národohospodářské evidence.

Nově byl upraven výkaz o narození Obyv V 2-12 a to v souvislosti s novou úpravou hlášení narozených dětí. Ministerstvo zdravotnictví vydalo totiž s účinností od 1. ledna 1953 vyhlášku ze dne 11. prosince 1952 o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dětí do 10 dnů po porodu a úmrtí matek (Úřední list částka 159/1952) a k ní „Směrnice k provedení vyhlášky ministerstva zdravotnictví o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dětí do 10 dnů po porodu a úmrtí matek“ (Sb. ob. pro KNV, číslo 55, poř. č. 659/1952), kterými se změnil dosavadní způsob hlášení narození dítěte, zavedený od 1. ledna 1950 podle vyhlášky ministerstva zdravotnictví č. 1239/1949 Ú. 1. I (ve shodě s vyhláškou ministerstva vnitra č. 1225/1949 Ú. 1. I a zákonem č. 68/1949 Sb. o matrikách). Zmíněné Směrnice zavedly od 1. ledna 1953 vedle existující statistiky narozených, organizované a prováděné státním úřadem statistickým, novou statistiku potratů, zpracovávanou ministerstvem zdravotnictví.

Směrnice nově definovaly některé pojmy. Porodem se podle nich rozumí ukončení těhotenství, které nastalo po ukončení 28 týdnů těhotenství, když se narodilo dítě delší než 35 cm a těžší než 1000 g. Není-li dosaženo třeba jen jednoho ze znaků, jde o potrat. Přežije-li však plod mající znaky potratu, 24 hodin, jde o dítě. Směrnice formulovaly také znaky zralosti. Děti delší než 48 cm se považují za zralé, děti menší než 45 cm za nezralé (pokud jde o děti z jednodětných těhotenství). U dětí z vícetěhotenství stačí délka 47 cm pro označení za zralé, do 44 cm jsou nezralé. U dětí mezi 45-48 cm resp. 44-47 cm je třeba vážit ještě další znaky. Úmrtí matky ve smyslu citovaných Směrnic je úmrtí ženy, které nastane po ukončení 28 týdnů těhotenství a je v příčinné souvislosti s potratem nebo porodem a dále úmrtí v souvislosti s šestineděním. Tyto definice se liší od definic dosud užívaných v Československu i od definic užívaných v jiných státech. Při analýsách je s tím

třeba počítat pouze pokud jde o narozené, kdežto úmrtí matek i zralost se zpracovává podle dosavadních zásad, mezinárodně srovnatelných.

Směrnice přinesly v praxi některé nečekané obtíže, které bylo nutno odstraňovat dodatkovými normami. Byly to jednak spory o hlášení plodů na hranici dítě-potrat. Tato otázka byla upravena výnosem ministerstva zdravotnictví č. j. 52004/5913-1953 ze dne 27. X. 1953 (Věstník ministerstva zdravotnictví č. 10/1953), který zajišťoval řádné provedení hlášení k matričnímu zápisu, přežil-li plod požadovaných 24 hodin života. Druhou otázkou bylo hlášení plodů se znaky potratu, šlo-li o vícečetné těhotenství, kde alespoň jeden plod měl znaky dítěte. Tato otázka a matrikování byly upraveny interně pokynem ministerstva zdravotnictví krajským odborníkům pro péči o ženu (cyklostylované Informace pro instruktáž krajských odborníků pro péči o ženu a krajských porodních asistentek 23. a 24. listopadu 1956; byla to publikace pokynů daných na celostátní poradě 11. dubna 1954 v Bratislavě). Podle těchto pokynů je nutno matrikovat v případě vícečetného těhotenství, kde alespoň jeden plod je považován za dítě, všechny plody z takového těhotenství. Praxe ovšem již v roce 1953 na základě pokynů státního úřadu statistického řešila tyto případy ve smyslu uvedeném vpředu.

Směrnice zavedly nový tiskopis „Hlášení o ukončení těhotenství porodem-potratem“, kde byla nově položena otázka po počtu všech dosavadních potratů, které žena měla. Tato otázka umožnila zařadit ji také do výkazu o narození Obyv V 2-12. Výsledky zpracování jsou uvedeny níže a kromě toho v tabulkové části. Nová definice „zralosti plodu“ nemohla být při zpracování respektována, protože porodnice ani porodní asistentky se definici neřídily. Proto při zpracování ve státním úřadě statistickém i nadále bylo používáno pro zralost znaků váhy (2500 g, resp. 1800 g u vícčat) nebo délky plodu (48 cm, resp. 45 cm u vícčat). Stačí splnění jednoho ze znaků. Ukazuje se, že definice ministerstva zdravotnictví i definice státního úřadu statistického pokrývají úplně stejné procento nezralých dětí (i když jde o soubory, které nejsou totožné).

Třídění narozených a zemřelých kojenců na zralé a nezralé bylo tedy prováděno takto: V roce 1949 byl rozhodující údaj lékaře, zda šlo o dítě „donošené“ nebo „nedonošené“. V roce 1950 bylo zavedeno pro „nezralé“ děti kritérium zmíněné shora (to je buď podle porodní váhy nebo porodní délky plodu), jehož bylo užito i v roce 1953. Tím zůstává časová řada 1950 a později srovnatelná, s rozdílem vyjadřujícím změny v důsledku změny definice dítěte.

Důležitou organizační změnu prodělala v roce 1953 statistika stěhování (vnitřní stěhování). Vyhláškou ministerstva národní bezpečnosti č. 335 ze dne 26. listopadu 1952, Úřední list částka 146 o hlášení občanů, byla nově upravena ohlašovací povinnost československých občanů. S tím napříště souvisel i odlišný způsob získávání základních dokladů pro statistiku vnitřního stěhování. Dřívější „Statistický záznam přihlášky trvalého pobytu občana“ byl nahrazen útržkem přihlášky „Statistický záznam o stěhování“ (totožného obsahu), avšak okresní služby státního úřadu statistického je nedostávají napříště od každé místní ohlašovny (národního výboru), nýbrž jednou měsíčně souborně od okresních oddělení veřejné bezpečnosti (OOVB). Protože přechod nového způsobu hlášení občanů se dál postupně podle krajů, přecházel nový způsob získávání podkladů z místních národních výborů na okresní oddělení veřejné bezpečnosti rovněž postupně

během roku 1953. První zkušenosti byly velmi špatné, protože OOVb se soustředila plně na organizaci t.zv. přehlašovací akce (podle cit. vyhlášky MNB) a zanedbávala plnění statistické povinnosti. Náprava byla zjednávána se značnými obtížemi a lze říci, že výsledky získané o vnitřní migraci v roce 1953 nebyly tak kvalitní (a do určité míry snad i úplné) jako v předchozích letech.

Publikační tabulky byly proti dřívějším letům rozmnoženy v části o narozených u tabulky 14 a 15 (Porody a počet narozených z porodů vícerčat) o data za Slovensko, která dříve nebyla zpracovávána a nově byly připojeny tabulka 20 a 21 o potratech v kombinaci s počtem narozených a s charakteristikami povolání.

V roce 1953 bylo také prvně zpracováno stěhování za města s 10 000 a více obyvateli a data pojata do příslušných okresních tabulek.

V okresních tabulkách byla nově jako desetitisícová města zařazena města Příbram, Turnov a Valašské Meziříčí, která překročila hranici 10 000 obyvatelů. Druhé z nich přirozeným a mechanickým růstem, prvé a třetí na základě sloučení dřívějších samostatných obcí Příbram a Březové Hory, Valašské Meziříčí a Krhová v jednu obec.

Zbývá zmínit se o významu změny definice „dítěte“ na data o narozených a zemřelých. Přesné srovnání není možné, protože nová kritéria „dítěte“ nejsou vždy stejná pro každý plod (otázka přežívání 24 hodin u plodů se znaky potratu; požadavek splnění tří podmínek k tomu, aby plod byl „dítě“ a nikoli „potrat“). Vyjdeme-li z kritéria váhového, můžeme ocenit vliv změny definice na úbytek narozených a zemřelých takto:

Území	Počet narozených ve váze do 1000 g						Počet zemřelých do 28 dnů	
	Rok 1952			Rok 1953			ve váze do 1000 g	
	Živě	Mrtvě	Celkem	Živě	Mrtvě	Celkem	Rok 1952	Rok 1953
Československo	897	873	1170	236	106	342	806	263
České země	594	609	1203	82	13	95	521	86
Slovensko	303	264	567	154	93	247	285	177

Celkový počet narozených v roce 1953 v Československu byl o 10 801 menší nežli v roce 1952. Rozdíl v počtu narozených do 1000 g byl však menší pouze o 1428 dětí. Na české země z toho připadlo o 1108 dětí méně, na Slovensko o 320 dětí méně.

U živě narozených byl celostátní rozdíl narozených ve váze do 1000 g 661 dětí (české země 512, Slovensko 149 dětí), takže význam byl celkem velmi malý. Mnohem větší význam měla změna definice u mrtvě narozených. Při celkovém celostátním úbytku mrtvě narozených v roce 1953 proti roku 1952 ve výši 1505 dětí připadlo na plody do 1000 g 767 dětí (české země 596, Slovensko 171). Je vidět, že na Slovensku se nevžila nová definice tak rychle jako v českých zemích a že tam k matričnímu zápisu byly ve větší míře hlášeny i plody patřící nyní do kategorie potratů. Tato změna se projevila v podstatném snížení ukazatele mrtvorozenosti.

Rozdíl u zemřelých do 28 dnů byl tento: v celostátním úhrnu zemřelo v roce 1953 o 2 003 dětí méně nežli v roce 1952 (1310 v českých zemích, 693 na Slovensku). Ve váze do 1000 g zemřelo v roce 1953 méně o 543 dětí (435 v českých zemích, 103 na Slovensku).

Nelze říci, že je to přesné vyjádření míry vlivu změny definice na absolutní rozdíly narozených a zemřelých v uvedených dvou letech, ale jsou to hlavní vlivy. Vidíme však, že změnou definice nemůžeme vysvětlit nápadný úbytek porodů v roce 1953.

Konečně je třeba objasnit ještě tato čísla: v roce 1953 zemřelo ve váze do 1000 g 263 dětí, avšak narozených v této váze bylo pouze 236 dětí. Protože u zemřelých do stáří 1 měsíce se porovnávají data na rodném a úmrtním výkaze, nejde o chybu v zápise nebo zpracování, nýbrž u zemřelých jde o děti narozené v této váhové skupině v roce 1952, ale zemřelé v roce 1953. Kojenecká úmrtnost se uvedenými změnami snížila asi o 2,5 promile.

K tabulkám obsahujícím data o potratech uvádíme několik dalších, doplňujících dat. Při celostátním zpracování registrovaných potratů za rok 1953 došlo ministerstvo zdravotnictví k číslu 30 566 registrovaných potratů (z toho v českých zemích 25175 potratů, na Slovensku 5391 potratů). Ve vztahu k celkovému počtu narozených v roce 1953 to znamenalo, že na 100 narozených dětí připadalo v Československu 11,1 potratů, v českých zemích 14,4 a na Slovensku 5,4 potratů. Zpracování potratů v rámci statistiky narozených poskytuje data odlišného charakteru: ptáme se na počet případů, které z nynějších rodiček měly někdy potrat a kolik. Tato otázka byla v roce 1953 zodpověděna. V roce 1953 byl udán počet u 267 264 narozených, z nich u 17 790 byl uveden dřívější potrat. Na 100 rodiček tak připadlo 6,7 žen, které měly někdy potrat. Pro české země je tento ukazatel 8,4, pro Slovensko 3,6. Data nejsou vzájemně srovnatelná. Vyjadřují jen hlavní tendence. Budou mít smysl v časovém sledu a ve srovnání s ostatními zjišťovanými znaky (na př. pořadí porodu).

Z počtu všech narozených dětí registrovaných ve statistice narozených a z počtu potratů registrovaných zdravotnickými orgány v roce 1953 vyplývá, že 10,0% těhotenství bylo ukončeno potratem (12,6% v českých zemích, 5,1% na Slovensku).

Zpracování statistických dat tohoto svazku řídí po vědecké stránce Dr. Vladimír Srb ve spolupráci s Marií Krátkou na úseku sňatků, narozených a rozvodů (data ministerstva spravedlnosti), s Františkem Podhorou na úseku zemřelých a příčin smrti, s Růžnou Jelínkovou na úseku stěhování a Františkem Ďurdovičem za Slovensko.

Rukopis byl dokončen na jaře 1955. Do tisku byl odevzdán v červnu 1957.

V Praze v červnu 1957.

Dr. František Fajfr,
předseda státního úřadu statistického

Dr. Otto Kozák,
vedoucí odboru 32 - Obyvatelstvo